

Problémy v činnosti soudních znalců z oboru zdravotnictví

Systemové doporučení Ligy lidských práv č. 7

LIGA LIDSKÝCH PRÁV

Liga lidských práv je česká nevládní organizace. Liga pro zlepšení kvality a důstojnosti života prosazuje v české společnosti lidská práva za pomoci výzkumu, vzdělávání, vedení strategických případů právní cestou, předkládání argumentů a řešení. Liga je členem Mezinárodní federace lidských práv (FIDH) založené v roce 1922 v Paříži.

Liga lidských práv začala v roce 2006 vydávat analytické materiály, které představují reakci na chybějící diskusi a na absenci koncepčních návrhů v oblasti ochrany lidských práv směřujících k nutným systémovým zlepšením. Jejich obsah a forma odpovídá formě dokumentů, které se obvykle v angličtině nazývají „policy papers“. Liga pro ně zvolila název „systémová doporučení“. Toto systémové doporučení zpracoval Mgr. David Zahumenský za přispění Mgr. Michaely Kopalové a Mgr. Jany Koláčkové.

Jako členové komise se hodnocení znaleckých posudků účastnili a svými připomínkami přispěli: JUDr. Marie Cilínková, JUDr. Ondřej Dostál, Ph.D., LL.M, doc. PhDr. Jana Kutnohorská, CSc., MUDr. David Marx, Ph.D. Svými připomínkami přispěl také MUDr. Mgr. Mario Švehelka.

(C) Liga lidských práv, červenec 2008

Tento materiál vznikl v rámci projektu *Human rights and health service: strengthening position of individuals (Lidská práva a zdravotnictví: posilování pozice jednotlivce)*, který od března 2007 do září 2008 podpořila nadace Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe (CEE Trust).

Trust for Civil Society in Central & Eastern Europe

Hlavní cíl:

Upozornit na nedostatky znalecké činnosti v oboru zdravotnictví včetně zadávání a zpracování znaleckých posudků a navrhnout podněty ke zlepšení. Zvláštní důraz je kladen na vypracovávání kritérií pro hodnocení znaleckých posudků.

Klíčová slova:

Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, (soudní) znalec, znalecký posudek, kontrola znalce, kvalifikace znalce, obor zdravotnictví, sbor pro znalecké otázky, kritéria pro hodnocení znaleckého posudku.

1. Úvod

S rostoucím tempem právní regulace různorodých oblastí života ve společnosti a stále vyšší specializací vědních oborů musí soudy a jiné orgány při své rozhodovací činnosti řešit také stále odbornější otázky. Některé z nich nejsou řešitelné bez dostatečné specializované kvalifikace. Státní orgány proto stále častěji využívají služeb odborných konzultantů. V této souvislosti se s určitou nadsázkou hovoří až o „státu soudních znalců“.¹ I judikatura Ústavního soudu však již musela odsoudit situace, kdy namísto nezávislého soudce ve věci fakticky rozhoduje znalec.²

Kromě zvyšujícího se vlivu soudních znalců na výsledek civilních či trestních řízení je terčem kritiky také kvalita činnosti některých znalců. Veřejný ochránce práv Otakar Motejl vyzval ministerstvo spravedlnosti, aby nekvalitní práci znalců řešilo.³ Ministerstvo kritiku uznává a podle plánu legislativních prací na rok 2008 by mělo novelizaci zákona o znalcích a tlumočnících předložit do října 2008. Liga lidských práv se v rámci svého působení setkává s činností znalců z oboru zdravotnictví s nejrůznější specializací. Ze zkušeností našich klientů víme, jak znalecké posudky ovlivňují lidské životy: znalci-psychoiatrii rozhodují o odebrání způsobilosti k právním úkonům či prodloužení držení v psychiatrické léčebně, další znalci navrhnou výši náhrady za způsobenou škodu na zdraví, v trestním řízení závisí často na výsledku znaleckého posudku, zda bude či nebude trestně stíhán lékař, který se měl dopustit určitého pochybení.

Liga lidských práv za účelem identifikace problémů souvisejících se znaleckou činností v oboru zdravotnictví zveřejnila na podzim 2007 svou výzvu „Znalecký posudek, který změnil lidský život“ adresovanou občanům, advokátním kancelářím i dalším subjektům. Na základě této výzvy jsme sesbírali více než dvě desítky znaleckých posudků, které byly dále posuzovány odbornou komisí složenou z odborníků z řad advokátů, lékařů a expertů na lékařskou etiku. S výzvou, aby do diskuse přispěli, jsme se obrátili také na náhodně vybraných 100 znalců z oboru zdravotnictví z celé ČR.⁴

Cílem výzvy i tohoto systémového doporučení je přispět k reformě systému soudně znalecké činnosti se zaměřením na činnost znalců z oboru zdravotnictví.

¹ Mareš, M.: Proč je ČR státem soudních znalců? Jiné právo, <http://jinepravo.blogspot.com/2008/04/pro-je-r-stem-soudnich-znalc.html>.

² Nález č. II. ÚS 2630/07 ze dne 13. prosince 2007.

³ Případy, kdy soudní znalci pochybili, mívají často za následek zpackaný lidský život, jejich odpovědnost je ale nulová. Mahdalová, K.: Ombudsman: soudní znalci ničí lidské životy. Hospodářské noviny, 14. 11. 2007. Dostupné online z <http://ihned.cz/c1-22413580>.

⁴ Bohužel nám odpověď na položené otázky zaslala jen asi desetina oslovených znalců.

2. Systémové nedostatky soudně znalecké činnosti

2.1. Nesprávné zadávání otázek a další nedostatky ze strany soudů a jiných orgánů

Nedostatky ve vypracovaných znaleckých posudcích jsou v řadě případů způsobeny již postupem orgánu, který vypracování znaleckého posudku zadává. Především je to předčasné zadávání znaleckého posudku bez předchozího úplného zjištění skutkového stavu. Např. ve zdravotnických věcech často nestačí, aby si soud či policejní orgán vyžádal zdravotnickou dokumentaci a ustanovil hned znalce, neboť samotná dokumentace nemusí obsahovat všechny zásadní informace. Může tak být nezbytné předem např. provést výslech svědků.

Nežádá se také stává, že otázky, které jsou znalci položeny, její přímo nutí k právnímu posouzení.⁵ Již výše zmíněný nálezn Ústavního soudu č. II. ÚS 2630/07 se kriticky postavil k praxi zadávání a posuzování znaleckých posudků v řízení o způsobilosti k právním úkonům: *Postup soudů v tomto posuzovaném případě nese rysy typické pro postup soudů v těchto věcech. Je charakterizován formálním, schématickým pohledem na projednávaný případ, bez snahy o individuální přístup ke každému jednotlivému případu a naprosto nekritickým přejímáním závěrů znaleckých posudků v nichž jsou formulovány odpovědi na dotazy soudů, které překračují meze odborného posouzení a zasahují přímo do rozhodování soudů tím, že dávají přímý návod, jak má soud ve věci rozhodnout. Soudní rozhodnutí pak není rozhodnutím nezávislého soudu, ale soudního znalce.* Např. v německé praxi jsou otázky typu, zda došlo k chybě lékaře nebo zda se lékař dopustil nedbalosti, nepřijatelné.⁶

Ve znaleckých posudcích, které byly Lize lidských práv zaslány v rámci její výzvy v roce 2007, také nalezneme několik příkladů nesprávné praxe, kdy zadávající orgán namísto otázky odborné žádá po znalci i právní posouzení věci, které znalci nepřísluší. Např. ve věci podezření ze spáchání trestného činu lékařem se policejní orgán znaleckého ústavu ptá, zda toto pochybení mělo za následek těžkou újmu na zdraví ve smyslu § 89 trestního zákona. To je již nepřijatelný dotaz na právní hodnocení věci, kterým se policie snaží přenést odpovědnost za hodnocení věci na znalce⁷. V jiné věci se soud znalce táže, zda jsou nadále dány důvody pro výkon ochranného léčení v ústavní formě. Opět se jedná o otázku právní, k jejímuž vyřešení má znalec přispět, nemůže ji však sám hodnotit. Časté je rovněž zadání otázky, aby znalec zhodnotil, zda postup byl „lege artis“. Vzhledem k tomu, že státní orgán se následně snaží činit právní hodnocení věci, může být použití pojmu *lege artis* nejednoznačné a matoucí. V souladu se zněním čl. 5 Úmluvy o biomedicíně je vhodnější, aby znalec posuzoval, zda jednání bylo v souladu s dostupnými profesními standardy.

Znalec by měl jistě na takové otázky odmítnout odpovědět, což se bohužel stává zřídka. Celkově lze doporučit, aby na rozdíl od v současnosti převažující praxe byl kladen větší důraz také na dialog mezi znalcem a zadavatelem posudku ohledně možností znalce dané otázky skutečně zodpovědět. Např. britská Komise pro civilní soudnictví doporučuje zadavateli posudku, aby ještě před formálním ustanovením znalce ověřil např. zda má znalec dostatečnou odbornost a zkušenosti, že posudek je schopen vyhotovit včas, zda zde není potenciální konflikt zájmů, že znalec rozumí tomu, co se od něj požaduje apod.⁸ Komise rovněž zdůrazňuje akt potvrzení přijetí instrukcí znalcem s tím, že znalec je bezodkladně povinen zadavatele informovat, pokud zadání není přijatelné např. z důvodu, že vyžaduje

⁵ Srov. Mitáš, R.: Význam znaleckého posudku v trestním řízení. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně, Katedra trestního práva. Dostupné online z http://is.muni.cz/th/7042/pravf_b/?lang=cs.

⁶ Ehlers, A. P. F.: Medizinisches Gutachten im Prozess. Anwaltliche Strategie und Taktik beim Umgang mit Sachverständigen. Verlag C. H. Beck, München 2005, 3. Auflage, s. 56.

⁷ Znalecký posudek z ledna 2006.

⁸ Protocol for the Instruction of Experts to give evidence in civil claims. Civil Justice Council, June 2005, p. 6. Dostupné online z http://www.justice.gov.uk/civil/procrules_fin/contents/form_section_images/practice_directions/pd35_pdf_eps/pd35_prot.pdf.

práci, jež přesahuje kvalifikaci znalce, nebo protože je zadání nejasné.⁹ Za účelem odstranění některých nedostatků při zadávání znaleckých posudků lze doporučit, aby soud dal stranám možnost se k navrhovaným otázkám vyjádřit ještě před zadáním posudku. Často to může přispět také ke zrychlení průběhu řízení a lze se tak vyhnout pozdějšímu zadávání doplnění znaleckého posudku.

Také někteří ze znalců, kteří nám odpověděli na dotazník, který jsme jim zaslali, považují v určitých případech otázky soudu za nezodpověditelné, občas za nesmyslné. Jedna znalkyně nám napsala, že vítá, *když je možné dohodnout se se zadávajícím přímo na znění otázek, resp. upřesnit si, na co je třeba se při zkoumání zaměřit podle povahy problému.*

2. 2. Absence adekvátní kontroly nad činností znalců

A) Jmenování a kvalifikace znalce

Činnost soudních znalců je regulována zejm. zákonem č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících. Znalci jsou pro jednotlivé obory jmenováni ministrem spravedlnosti nebo předsedou krajského soudu. Podle § 4 odst. 1 písm. c) zákona je možné jmenovat znalcem toho, kdo má takové osobní vlastnosti, které dávají předpoklad pro to, že znaleckou činnost může řádně vykonávat. Toto dosti vágní vymezení se ministerstvo spravedlnosti snažilo zpřesnit v návrhu nového zákona o soudních znalcích a tlumočnících ze září 2003.¹⁰ Návrh zákona počítal také s posuzováním odborné způsobilosti žadatelů o zápis do seznamu prostřednictvím odborných komisí (§ 7 odst. 3) a povinnou přípravou na výkon znalecké činnosti (§ 8). Návrh věcného záměru tohoto zákona z října 2002 pak ještě obsahoval povinnost orgánu, který vede seznam znalců, hodnotit každých 5 let odbornou způsobilost a řádný výkon znalecké činnosti a v případě závažných pochybení znalce ze seznamu vyškrtnout.¹¹

Tento návrh nové právní úpravy se nesetkal s podporou a byl prozatím opuštěn, hodnocení kvalifikace znalce (ať již při jmenování či průběžně) je proto stále upraveno nedostatečně. Inspirovat se přitom můžeme např. v Rakousku, kde podle zákona č. 137/1975 si předseda soudu, který vede seznam znalců, vyžádá pro hodnocení uchazeče o zápis posudek zvláštní komise tvořené soudci i kvalifikovanými odborníky z daného oboru; komise je oprávněna žadatele přezkoušet ústně, případně i písemně formou zadání vypracovat zkušební posudek. Zápis je omezen na dobu pěti let, která však může být na žádost znalce prodlužována vždy o 10 let. Při prodlužování doby zápisu se přezkoumává způsobilost znalce na základě jím předložené zprávy o dosavadní činnosti a vyjádření soudů. Předseda soudu může provést další šetření, případně si vyžádat posudek komise.¹² Obdobné požadavky obsahovalo ještě i československé prvorepublikové vládní nařízení č. 269/1939 Sb.¹³

⁹ Tamtéž, str. 9.

¹⁰ Podle § 6 odst. 5 písm. a) podmínku odborné způsobilosti splňuje ten, kdo:

1. má dostatečné odborné znalosti, odpovídající současným vědeckým a technickým poznatkům v oboru, v němž má být vykonávána znalecká činnost,
2. je profesně nebo jinak odborně činný v oboru, v němž má být vykonávána znalecká činnost,
3. v dané profesi nebo jiné odborné činnosti působí alespoň 5 let,
4. disponuje nezbytným materiálně technickým vybavením, zajišťujícím řádný výkon znalecké činnosti, nebo prokáže možnost jeho používání.

¹¹ Zákon o soudních znalcích a tlumočnících – věcný záměr nové právní úpravy, říjen 2002, část II, bod 7.

¹² Tamtéž, část VII, bod 1. Rakouská úprava specifikuje také předpoklady kladené na žadatele, ke kterým patří zejm. odbornost v oboru, znalost základních procesních předpisů, desetiletá (v případě profesního vysokoškolského vzdělání pětiletá) odborná praxe, dostačující technické vybavení, uspořádané vlastní ekonomické poměry a uzavřené pojištění odpovědnosti.

¹³ Tamtéž, část VI.

I současný zákon č. 36/1967 Sb. v § 16 počítá se zřizováním odborných „sborů pro znalecké otázky“, jejichž úkolem je spolupůsobit při jmenování znalců, stanovit odborné předpoklady nutné pro jmenování znalcem, pečovat o zdokonalování zvláštní kvalifikace znalců a dávat podněty pro vědecký výzkum obecných otázek znalecké činnosti. To by jistě znalecké činnosti v ČR prospělo. Bohužel však v současnosti při Ministerstvu spravedlnosti existuje pouze sbor pro písmoznalectví a u některých krajských soudů byly zřízeny sbory pro ekonomiku a dopravu.¹⁴ Také speciální výuka pro znaleckou činnost v oboru zdravotnictví chybí, což je z hlediska zajištění dostatečné úrovně kvalifikace znalců problematické.

B) Hodnocení kvality znalecké činnosti

Pro obor zdravotnictví sbor pro hodnocení odbornosti znalců neexistuje a toto je ponecháno pouze na ministerstvu a předsedech soudů, kteří však sami nemají nástroje, jak odbornou způsobilost uchazečů hodnotit. Stejně tak nemají předsedové soudů podle čeho hodnotit kvalitu činnosti jmenovaných znalců. Podle vyjádření ministerstva spravedlnosti je pouze na soudci v konkrétním projednávaném případě, aby posoudil obsahovou správnost posudku.¹⁵ Sami soudci ale přirozeně také konstatují, že odbornou správnost posudku přezkoumávat nemohou.¹⁶ Jak ukazuje hojně medializovaný případ policisty Miloslava Myslíka, který nejprve vypracoval vyjádření pro trestní řízení jako expert z oddělení kriminalistické techniky, následně pak zpracoval jako znalec posudek s odlišným závěrem pro obhajobu, tak ani v takových případech státní orgány vůči pochybení znalců nezasáhnou. Myslík nebyl disciplinárně sankcionován¹⁷ a podle oficiálních seznamů je nadále zapsán jako soudní znalec. Aktivněji uplatňovat své kompetence vůči soudním znalcům (včetně vyškrtnutí ze seznamu) doporučil orgánům státní správy také veřejný ochránce práv,¹⁸ a i ze zkušeností Ligy lidských práv vyplývá, že soudy jsou k pochybení znalců velmi benevolentní.¹⁹ Vzhledem k těmto zkušenostem pravděpodobně ani svou povinnost kontrolovat systematicky znalecké deníky²⁰ předsedové krajských soudů neplní.

¹⁴ Koláčková, J.: Jednou znalec, navždy znalec, aneb Jak se žije znalcům v Česku. Via Iuris ONLINE, publikováno 1. 8. 2007, dostupné online z <http://viaiuris.pilaw.cz/index.php?p=msg&id=164>.

¹⁵ Na základě zjištění, že znalec nesplňuje podmínky pro výkon znalecké činnosti nebo porušuje své povinnosti dané zákonem, může předseda soudu přijmout opatření dle § 20 z. č. 36/1967 ... v krajním případě může znalce odvolat i z funkce. Orgán správy soudu však nepřezkoumává věcnou (obsahovou) správnost znaleckých posudků, takové oprávnění nepřísluší ani ministerstvu spravedlnosti. Pokud je znalecký posudek podán v řízení před státním orgánem, námitky ke správnosti hodnocení lze uplatnit v rámci probíhajícího řízení. Hodnocení správnosti posudku pak přísluší orgánu, který znalce přibral. Ten je také povinen zvážit všechny námitky a vypořádat se s nimi. Břemeno hodnocení posudků jako důkazů v probíhajícím soudním řízení leží na procesním soudu. Vyjádření ministerstva spravedlnosti na žádost České lékařské komory obsažené v dopise ČLK ze dne 31. 8. 2006.

¹⁶ Viz rozhodnutí ve věci řešené Městským soudem v Praze pod sp. zn. 69 Co 415/2007: Důkaz znaleckým posudkem může soud hodnotit jen nepřímým, že zkoumá, zda odůvodnění posudku je v souladu s obecnými zkušenostmi a poznatky a zda jeho odůvodnění je logické a zda znalec přihlédl ke všemu, co mu bylo k posouzení předestřeno. Hodnocení znaleckého posudku spočívá jen v tom, zda se jeví znalec v konkrétním případě jako věrohodný a zda jeho odůvodnění znaleckého posudku odpovídá pravidlům správného myšlení a zda znalec vychází ze zjištěných skutečností. Soud nemůže hodnotit obsah znaleckého posudku po stránce jeho správnosti z hlediska oboru, pro který byl znalec ustanoven.

¹⁷ Viz např. http://zpravy.idnes.cz/soud-zprostil-viny-znalce-ktery-udelal-protichudne-posudky-na-vrazdu-ve-vane-1x7-/krimi.asp?c=A080604_143548_krimi_klu.

¹⁸ Tisková zpráva veřejného ochránce práv ze dne 4. 12. 2006, dostupná online z <http://www.ochrance.cz/dokumenty/dokument.php?back=/media/index.php&doc=558>.

¹⁹ Ve věcech vedených Městským soudem v Brně pod sp. zn. 83 Nc 910/2004 a 83 Nc 909/2004 přiznal soud znalkyni plnou odměnu, přestože se při dodání znaleckého posudku bez vysvětlení a bez omluvy o více než půl roku. Teprve až na základě odvolání účastníků byla krajským soudem odměna přiznaná znalkyni snížena o 25 %.

²⁰ Povinnost zajišťovat řízení a kontrolu činnosti znalců v kraji prostřednictvím kontroly znaleckých deníků mají předsedové soudů na základě čl. 9 směrnice Ministerstva spravedlnosti ČSR ze dne 15. 2. 1973, č.j. 10-73-kont., o řízení a kontrole znalecké a tlumočnické činnosti.

Od soudů není možné očekávat hodnocení „správnosti“ znalecových závěrů. Přesto by soudy měly být schopny posoudit, zda je odůvodnění posudku logické a jestli znalec provedl všechny potřebné testy či zkoumání.²¹ Vzhledem k absenci povinného členství v Komoře soudních znalců, která bohužel neřeší stížnosti ani na pochybení vlastních členů, či v jiném profesním sdružení, je pro občany často velmi obtížné domoci se nápravy, byl-li vydán nepravdivý či nekvalitní znalecký posudek, který může být v soudním či jiném řízení rozhodujícím důkazem. Pokud se jedná o znalce z oboru zdravotnictví, pomohlo by i přehodnocení odmítavého přístupu České lékařské komory, která se prohlašuje k přezkumu činnosti znalců-lékařů nekompetentní.²² Domníváme se, že s přístupem ČLK není možné souhlasit, neboť minimálně při některých činnostech jedná znalec z oboru zdravotnictví zároveň jako lékař a jeho postup může mít také závažné důsledky pro další léčbu jednotlivce. Možnost přezkumu práce znalce jako lékaře Českou lékařskou komorou by byla jistě pro zvýšení kvality soudně znalecké činnosti v oboru zdravotnictví prospěšná.

Jeden ze znalců, který odpověděl na dotazník, který jsme připravili, doporučuje pro zvyšování kvalifikace pořádat *jednodenní organizované setkání soudních znalců příslušného odvětví s předkládáním konkrétních posuzovaných případů a jejich rozboru, event. chybných závěrů*. I zde je možné hledat inspiraci.

2.3. Odměňování znalců

V podnětech, které jsme obdrželi od samotných soudních znalců, ale i v odborné literatuře se objevuje kritika současné výše odměňování znalců. Někteří znalci poukazují na skutečnost, že odměna 350 Kč za hodinu práce na znaleckém posudku je nedostatečná. Podle jedné znalkyně *by zlepšení této situace a adekvátní ocenění znalecké činnosti mohlo vést i ke zlepšení znaleckých posudků*.

3. Kritéria pro hodnocení znaleckých posudků

Přes určité ojedinělé snahy²³ dosud neexistuje jakýkoli širěji akceptovaný etický kodex znalce (vlastní kodex nevypracovala ani Komora soudních znalců), ani kritéria pro hodnocení znaleckých posudků. Zákon o znalcích a tlumočnících stanoví povinnost vykonávat znaleckou činnost řádně (§ 9) a podle nejlepšího vědomí znalce (§ 6 odst. 2 - znalecký slib). Analýzou stávající právní úpravy znalecké činnosti, odborné literatury a zahraničních zdrojů jsme se pokusili sestavit seznam šesti základních kritérií pro hodnocení kvality znaleckých posudků. Jedná se o převážně formální kritéria a jejich dodržení tak automaticky neznamená obsahovou správnost posudku. V praxi se setkáváme i s formálně bezvadnými posudky, které však ignorují či pozměňují fakta ze zdravotnické dokumentace, výpovědi svědků apod. I s přihlédnutím k limitům formálního hodnocení znaleckých posudků se domníváme, že akceptace určitých kritérií i jejich případné zapracování do zákona o znalcích a tlumočnících (či prováděcího předpisu k němu) by mohlo pomoci „kultivovat“ soudně znaleckou činnost a usnadnilo by hodnocení kvality posudků státním orgánům i účastníkům řízení.

²¹ Kolářková, J.: Jednou znalec, navždy znalec, aneb Jak se žije znalcům v Česku. Via Iuris ONLINE, publikováno 1. 8. 2007, dostupné online z <http://viaiuris.pilaw.cz/index.php?p=msg&id=164>.

²² Viz např. rozhodnutí č. 06/71/555 ze dne 31. 8. 2006, které bylo po námítce účastníka potvrzeno rozhodnutím ze dne 8. 10. 2006.

²³ Srov. Chmelík, J.: Etický kodex policisty a soudního znalce. Soudní inženýrství č. 3/1999, str. 123-124. Dále srov. Bedrníček, J. L.: Etika znalecké činnosti. Stavebnictví a interiér. Dokument dostupný online z <http://si.vega.cz/clanky/etika-znalecke-cinnosti/>.

Kritérium č. 1: Rozsah kvalifikace znalce vztahující se k zadanému úkolu

Znalec by měl na začátku každého posudku uvést rozsah své kvalifikace, která je relevantní k zadanému úkolu (vzdělání, praxe apod.). I znalci jmenovaní ve stejném oboru/odvětví se mohou při své praxi specializovat na různá témata. Soud by měl mít možnost k tomu přihlídnout, znalec by tedy neměl uvést pouze že se specializuje na psychiatrii, ale rozvézt, s kterou oblastí má zkušenosti atd. Znalec musí mít praktické zkušenosti, nestačí, že čerpá znalosti jen z knih.

Materiál vydaný britskou královskou prokuraturou znalce vyzývá, aby v každém posudku uvedli *detaily kvalifikace, zkušenosti či akreditaci relevantní k zadané práci*, stejně jako *šíří a rozsah expertízy*.²⁴ Znalci je výslovně zakázáno, aby v posudku zašel mimo rámec své expertízy.²⁵ Německá literatura vyžaduje po znalcích nejen nadprůměrné znalosti v oboru, ale i praktické zkušenosti.²⁶ Význam kvalifikace a praktických zkušeností znalce zdůrazňuje také česká odborná literatura: *Má-li posudek obsáhnout všechny tyto náležitosti, je třeba, aby posudkový lékař měl nejen příslušné odborné znalosti, ale i dostatek zkušeností, které by mu dovolily zhodnotit poúrazové následky stávající, ale i budoucí*.²⁷ Prof. Bradáč v rámci podmínek pro jmenování znalcem uvádí *potřebné znalosti a zkušenosti v oboru; přednost mají uchazeči, kteří absolvovali speciální výuku pro znaleckou činnost, pokud v oboru taková výuka je zřízena*.²⁸ Bradáč rovněž radí *nezpracovávat znalecké posudky v oboru, resp. odvětví, pro něž nemám oprávnění, případně pokud jsou nad moje síly a schopnosti – raději doporučit jiného odborníka*.²⁹ Je zřejmé, že i v případě, kdy má znalec potřebnou kvalifikaci a zkušenosti, může se stát, že požadované posouzení nemusí směřovat pouze do jeho oboru. *V takovém případě je účelné, ba nezbytné, aby se posouzení účastnili různí specialisté, aby byl k řešení daného úkolu přizván konzultant. Toto okolnost, společně s důvody, které k ní vedly, znalec musí uvést v posudku*.³⁰

V posudcích zaslaných Lize lidských práv se s uváděním podrobnějších informací o kvalifikaci znalce a jeho zkušenostech v podstatě nesetkáváme. Znalec by měl vždy uvést, jakou kvalifikaci získal ve zdravotnických odvětvích, které jsou pro hodnocení věci zásadní, jaké zde má zkušenosti a kolikrát se s daným problémem (zárok, operace) setkal.

V praxi bývá problematický postup státních orgánů, které již na počátku řízení žádají vědecké ústavy, vysoké školy a instituce, aby dodaly posudek. Jak ukazují i praktické zkušenosti členů naší komise pro hodnocení znaleckých posudků, posudky těchto ústavů vykazují nedostatek odbornosti ve vyslovovaných závěrech. Ačkoliv § 23 odst. 3 zákona o znalcích a tlumočnících uvádí, že pro výkon znalecké činnosti ústavů přiměřeně platí ustanovení o výkonu znalců zapsaných do seznamu, pracovníci ústavů, kteří posudky zpracovávají např. nejsou vyzváni k tomu, aby skládali znalecký slib. Ústavy a instituce by měly být k podávání znaleckých posudků využívány jen zřídka a to ve velmi složitých případech, zejm. k vypracování revizních posudků tam, kde se již několik znalců ocitlo se svými závěry ve vážných rozporech (což ostatně odpovídá ustanovení § 21 odst. 2 zákona o znalcích a tlumočnících). Vedoucí těchto institucí by měli k vypracování posudků jmenovat

²⁴ Guidance Booklet for Experts – Disclosure: Expert's Evidence and Unused Material. Crown Prosecution Service, London 2006, p. 9.

²⁵ Ibid, p. 10.

²⁶ Ehlers, A. P. F.: Medizinisches Gutachten im Prozess. Anwaltliche Strategie und Taktik beim Umgang mit Sachverständigen. Verlag C. H. Beck, München 2005, 3. Auflage, s. 13.

²⁷ Typovský, K. a kol.: Traumatologie pohybového ústrojí. 2. vyd., Avicenum, Praha 1981, str. 162.

²⁸ Bradáč, A. a kol.: Úvod do soudního znaleství. Akademické nakladatelství CERM, Brno 2004, str. 14.

²⁹ Tamtéž, str. 123.

³⁰ Sterjc, P.: Soudní lékařství pro právníky. C. H. Beck, Praha 2000, str. 11. Srov. také Dvořák, M. a kol.: Úvod do soudnělékařské problematiky zdravotnického a trestního práva pro studenty lékařské fakulty. Karolinum, Praha 1996, str. 27.

své nejlepší odborníky. V posudku by mělo být jasné uvedeno, které osoby se na vypracování posudku podílely, jaká je jejich kvalifikace, zkušenosti apod.

Kritérium č. 2: Odlišný názor znalce

Pokud znalec ve svém oboru zastává menšinový názor na problematiku podstatnou pro posuzovanou otázku, musí to ve svém posudku uvést. Měl by uvést i většinový názor. Měl by uvést, pokud existuje vícero přístupů k problematice.

Povinnost objektivně uvést většinový názor na řešení dané problematiky vyplývá z podstaty neutrálního a nestranného postavení znalce. Pokud tedy znalec pro ospravedlnění svého závěru používá méně rozšířený názor či teorii, měl by na tuto skutečnost upozornit, uvést i převládající názor a svůj postup zdůvodnit. Stejně by měl postupovat, pokud existují např. 2 v daném případě přibližně stejně použitelné přístupy k dané problematice. Baštecký s odkazem na zahraniční literaturu poukazuje na důležitý etický princip znalecké činnosti: *povinnost a komplexnost při vyjadřování odborných závěrů (nevybírám si jen ta zjištění, která zapadají do mého předem vytvořeného obrazu)*³¹.

V posudcích, které byly Lize lidských práv v rámci projektu zaslány, popis odlišného názoru v řadě případů nenajdeme. I v situaci, kdy již bylo ve věci vypracováno více posudků s rozdílnými přístupy a závěry se znalci často vyhýbají uvedení odlišného názoru do „svého“ posudku, v některých případech s odlišným názorem polemizují. V jednom z hodnocených posudků je odlišný názor znalce uveden volným textem s tím, že je řada názorů, ale bez konkrétních zdrojů. Z těchto důvodů jsme tuto otázku navrhli jako samostatné kritérium pro hodnocení posudků.

Kritérium č. 3: Nestrannost

Znalec musí oznamovat soudu skutečnosti, které mohou ovlivnit jeho objektivitu a nestrannost – vztah k posuzované osobě či obžalovanému, profesní vazba, působení na témže pracovišti apod. Znalec by měl výslovně v posudku prohlásit, že mu nejsou známy skutečnosti, pro které by mohl být vyloučen. V případě pochybností by měl soudce ověřit i znalecem psanou literaturu, zda se názory výrazně neodlišují.

Požadavek nestrannosti vyplývá ze znaleckého slibu a je jednoznačně stanoven i v zákoně o znalcích a tlumočnících. Podle ustanovení jeho § 11 znalec nesmí podat posudek, pokud lze mít pro jeho poměr k věci, k orgánům provádějícím řízení, k účastníkům nebo jejich zástupcům pochybnost o jeho nepodjatosti. Sám znalec má povinnost neprodleně oznámit skutečnosti, pro které by mohl být vyloučen.³² Nestrannost a neutralita by měly být základem soudně znalecké činnosti. V rámci posudků, které byly Lize zaslány, lze přitom mít v některých případech pochybnosti o nestrannosti znalce (např. příjmení znalce je v jednom případě stejné jako příjmení ošetřujícího lékaře, znalec sám v posudku případné pochyby nevyvrací, neboť se k této otázce vůbec nevyjadřuje). V takovém případě by měl znalec sám osvětlit, zda je v příbuzenském poměru s lékařem, jehož práci posuzuje, či nikoli.

Setkali jsme se také s posudkem vyhotoveným znaleckým ústavem pro účely trestního řízení. Jak vyšlo později v řízení najevo, znalec pověřený z velké části vypracováním znaleckého posudku v rámci ústavu (a jeho obhajobou) byl otcem lékaře, jehož pochybení bylo v posudku hodnoceno. Teprve až na základě námítky účastníka došlo k prohlášení posudku za nepřijatelný.

³¹ Baštecký, J. a kol: Základy soudní psychiatrie – I. Obecná část. Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví, Praha 1997, str. 50.

³² Obdobně pro trestní řízení srov. § 106 trestního řádu.

Advokátka JUDr. Marie Cilínková, která se jako advokátka s mnoha zkušenostmi se zadáváním znaleckých posudků v soudních a jiných řízeních podílela na hodnocení posudků dodaných Lize lidských práv, poukazuje na nežádoucí polarizaci, ke které u soudních znalců dochází: *na znalce, kteří zásadně straní žalovaným subjektům povinným náhradě škody, na znalce objektivní a ... zcela výjimečně se tu a tam objeví znalci, kteří jsou na straně poškozených*. Některé pojišťovny pak např. odmítají mimosoudně odškodnit pacienta, pokud posudek vypracoval znalec, který je na jejich „černé listině“. Tato polarizace znalců je v každém případě nežádoucí, soudní znalec by měl působit objektivně bez ohledu na to, kým mu byl posudek zadán.

Kritérium č. 4: Kompletní soupis zdrojů, ze kterých znalec vycházel

Znalec by měl zřetelně uvést, zda se mu podařilo setkat se posuzovaným (příp. jak dlouho vyšetření trvalo) nebo zda vycházel pouze z předcházející zdravotnické dokumentace nebo si opatřil i jiné podklady. Měl by uvést literaturu, ze které čerpal, zda bere v potaz i zahraniční literaturu či nejnovější poznatky z oboru. Uvést je potřeba i zda čerpá z vlastní zkušenosti a znalosti. Dále by měl uvést, jaké postupy zvolil, k čemu daný postup slouží (co se jim dá určit), zda existují i jiné postupy, uvést postupy, které nevyužil, a odůvodnit proč.

Také zde v rámci Lize dodaných znaleckých posudků převládají posudky, které kompletní soupis zdrojů neobsahují. V některých případech je uváděn soupis soudního či jiného spisu, příp. výpis ze zdravotní dokumentace, odkazy na použitou literaturu však téměř nenajdeme. Jak člen komise MUDr. Marx upozorňuje u posudku vypracovaného znalcem z oboru psychiatrie, že *znalec měl při zodpovídání otázek (a v případném závěru) uvést, že pacienta nevyšetřil a vychází jen ze starší dokumentace, není ani zmínky o snaze zajistit si objektivní anamnézu pacienta*³³. V této věci se přitom jednalo o prodloužení nuceného pobytu pacienta na protitoxikomanickém léčení v rámci ochranného opatření. V jiném posuzovaném případě znalci pacienta také ani nevyšetřili a na základě jejich posudku (vyhotoveného pouze na základě asi 15 let staré dokumentace) byl zamítnut návrh na navrácení způsobilosti k právním úkonům.

Podle anglické prokuratury by každý vypracovaný posudek měl obsahovat:

- *details jakékoli informace, ze které jste při zpracování posudku vycházeli,*
- *details všech skutečností, ze kterých jste vycházeli při dosažení vašich závěrů,*
- *vyjasnění toho, které z těchto skutečností jsou v rámci vašich znalostí,*
- *informace týkající se toho, kdo provedl měření, vyšetření, testy, apod. a pod či supervizí,*
- *vaše názory a jejich ospravedlnění*³⁴.

Česká odborná literatura (Bradáč) zdůrazňuje přesné uvádění pramenů, ze kterých znalec vycházel: *Při používání jiných pramenů, než jaké jsou obsaženy ve spise, znalec vždy přesně uvede pramen, z něhož informace čerpal.*³⁵ Podle Bašteckého lze dokonce poukázat na to, že znalec má přímo zákonem uloženou povinnost objasnit skutečnosti, k nimž je třeba odborných znalostí. *Nestačí tedy, aby se omezil pouze na sdělení odborného závěru, ale kromě popisu skutečností, z nichž vycházel, musí objasnit i svůj postup, popsat metody,*

³³ K tomu srov. Baštecký, J. a kol.: Základy soudní psychiatrie – I. Obecná část. Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví, Praha 1997, str. 42-43.

³⁴ Guidance Booklet for Experts – Disclosure: Expert's Evidence and Unused Material. Crown Prosecution Service, London 2006, p. 9.

³⁵ Bradáč, A. a kol.: Úvod do soudního znalcetví. Akademické nakladatelství CERM, Brno 2004, str. 36.

kterých použil a vyrovnat se i s případnými rozpory, s nimiž se při znaleckém posouzení setkal³⁶.

Kritérium č. 5: Zodpovídání otázek

Znalec by měl na otázky soudu či orgánů činných trestním řízení odpovídat přesně a přiléhavě – nikoli zdlouhavě popisovat vývoj tak, aby mohl dojít k závěru, k němuž dojít chce.

V praxi se setkáváme se situacemi, kdy znalci překračují své kompetence, případně se naopak vyjadřují zcela nejednoznačně nebo na danou otázku vůbec neodpovídají. Znalec by měl odpovídat přiléhavě a nebát se i říci „nevím“.³⁷ Bradáč vysvětluje, že *nedílnou součástí znaleckého posudku jsou otázky a odpovědi. Zde znalec postupně cituje otázky, jak mu byly položeny, a ke každé vždy uvádí odpověď, jak vyplývá z rozboru provedeného výše v posudkové části. Přitom je třeba dbát toho, že znalci nepřísluší hodnotit právní otázky. ... Odpověď musí být úplná, tzn. že musí odpovídat v celém rozsahu, na který je znalec tázán; nestačí odpověď neúplná, ne vždy však je také vhodná odpověď přeplněná. Pokud na danou otázku není možno odpovědět (např. pro nedostatek vstupních údajů nebo neexistenci metody), je potřeba, aby znalec tuto skutečnost i s důvody konkrétně uvedl. Je nutné se také vysřídlat kategorických odpovědí v případech, kdy současný stav poznání neumožňuje jednoznačný závěr, a také naopak zbytečně opatrných formulací.*³⁸

Jeden z komisí hodnocených posudků se týkal znaleckého posudku pro účely trestního řízení, kde byl lékař podezřelý ze spáchání trestného činu tím, že provedl sterilizaci bez informovaného souhlasu ženy. Člen komise MUDr. Marx k zodpovídání otázek v této věci kritizuje: *Znalci odpovídají rozsáhle, formulace jsou dle mého názoru příliš zaměřené na technickou stránku provedení sterilizace a na zkoumání naplnění indikačních kritérií, nikoli na nepochybnou povinnost pacienta poučit. Znalci neberou v úvahu, že v době, kdy ke sterilizaci došlo, již byla platná a účinná Úmluva o lidských právech a biomedicíně. Znalci překročili své kompetence, když předkládají (podle mne ne zcela korektní) konstrukci o právní odpovědnosti lékaře. Tato informace do posudku nepatří. V další otázce znalci nad rámec svých kompetencí posuzují, zda byl dodržen zákon. Přitom § 27 zákona o péči o zdraví lidu hovoří i o nutnosti pacienta poučit, což znalci ve své odpovědi pomíjejí a bagatelizují věc tím, že se jednalo o „formálně ne zcela dokonalou formu“. Jednoznačné vyjádření, že sterilizace proběhla „lege artis“ a nikoli bezdůvodně, pokládám za nepřesné – nejednalo se o neodkladný výkon a bylo možno např. v podobě následné operace sterilizaci provést. Je na místě zmínit, že takto vypracovaný posudek byl jediný, který orgány činné v trestním řízení nechaly vypracovat, na jeho základě pak bylo trestní řízení proti lékaři policií bez dalšího zastaveno. V jiných případech se setkáváme např. se značně relativizujícími odpověďmi.*

Kritérium č. 6: Závěry, ke kterým znalec došel

Znalec by měl jednoznačně odpovědět na otázky zadané soudem. Neměl by používat právních termínů, které by budily dojem, že znalec provádí právní hodnocení, to znalci nepřísluší. Např. „fyzická osoba trpí duševní poruchou, pro kterou není vůbec schopna činit právní úkony“. Znalec by se měl zároveň vyvarovat příliš vědeckého vyjadřování a použité pojmy případně vysvětlit, aby byl posudek srozumitelný i laikovi. Jen příslušný státní orgán je oprávněn zvážit, jestli znalecův závěr lze subsumovat pod danou právní normu.

³⁶ Baštecký, J. a kol: Základy soudní psychiatrie – I. Obecná část. Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví, Praha 1997, str. 4.

³⁷ Baštecký, J. a kol: Základy soudní psychiatrie – I. Obecná část. Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví, Praha 1997, str. 51.

³⁸ Tamtéž, str. 91.

Odborná literatura zdůrazňuje: *Ve svém posudku musí lékař naprosto přesně popsat (pokud možno bez použití latinských termínů), o jaké zranění jde, přičemž je třeba se vyhnout právnímu hodnocení a hodnocení důkazů. Posudek nesmí přesahovat nejen rámec odbornosti lékařské, ale i soudně lékařské.*³⁹ Znalci nepřísluší hodnocení důkazů a řešení právních otázek.⁴⁰ Bradáč mezi metodické vady, které způsobují nesprávnost znaleckého posudku, mj. řadí:

- vychází z neúplných nebo technicky nepřijatelných podkladů, znalec na tuto skutečnost neupozornil a nesnažil se je doplnit;
- znalec nepřihlédl ke všem skutečnostem majícím význam pro podání posudku, vybral jen některé a s dalšími, třeba rozpornými, se v posudku nevyrovnal;
- posudek je nejasný (není dostatečně přesvědčivě odůvodněn, trpí vnitřními rozpory, jeho závěr nevyplývá logicky z předpokladů, z odpovědí na otázky není jasné, jaké vlastně znalec k dané otázce zaujímá stanovisko);
- posudek je neúplný (odpovědi na položené otázky jsou neúplné, posudek neosvětluje všechny okolnosti, ke kterým měl znalec zaujmout stanovisko);
- znalec ke zkoumané problematice nepřistupoval komplexně, systémově, se znalostí vlastností všech prvků systému a jejich interakcí.⁴¹

Baštecký správně upozorňuje na to, že o nepřipustné hodnocení důkazů se jedná také v případech, kdy znalec určitou svědeckou výpověď označí za nevěrohodnou. *Znalec má v takových situacích použít tzv. podmíněný závěr typu: „Je-li výpověď svědka X.Y. pravdivá, potom z ní vyplývá, že ...“.* Hodnocení pravdivosti důkazu musí provést orgán činný v trestním řízení.⁴² Do posudku nepatří ani další hodnotové či podobné soudy znalce. V jednom z dodaných posudků např. znalec uvádí celou pasáž, v rámci které prezentuje svůj osobní názor na důvod, proč pacienti podávají stížnosti/žaloby.

Také v případě absence určité úrovně zpracování mohou závěry znalce (stejně jako celý posudek) působit nepřesvědčivě. V jednom z komisí posuzovaných posudků nacházíme celou řadu gramatických chyb (např. „reflex“ místo „reflux“) a chyby stylistické. Otázky nejsou v posudku uvedeny vůbec.

4. Závěrečná doporučení

Na základě provedené analýzy problémů souvisejících se systémem činnosti soudních znalců, se zaměřením na znalce z oboru zdravotnictví Liga lidských práv navrhuje zejm. následující doporučení:

- 1) V rámci nové úpravy činnosti soudních znalců by měla být vhodným způsobem regulována otázka jmenování znalců, vzdělávání znalců, hodnocení kvalifikace zájemce o znaleckou činnost a jeho průběžného vzdělávání i hodnocení kvality jeho činnosti. Mělo by být zvaženo také povinné (či doporučené) členství v profesní komoře, ať již všeoborové, či komoře znalců určitého oboru.
- 2) Ministerstvo spravedlnosti by mělo zajistit zřízení sborů pro znalecké otázky, které budou v souladu s § 16 zákona č. 36/1967 Sb. spolupůsobit při jmenování znalců, stanovovat odborné předpoklady pro jmenování znalcem, pečovat o

³⁹ Typovský, K. a kol.: Traumatologie pohybového ústrojí. 2. vyd., Avicenum, Praha 1981, str. 172.

⁴⁰ Dvořák, M. a kol.: Úvod do soudnělékařské problematiky zdravotnického a trestního práva pro studenty lékařské fakulty. Karolinum, Praha 1996, str. 27.

⁴¹ Bradáč, A. a kol.: Úvod do soudního znalcetví. Akademické nakladatelství CERM, Brno 2004, str. 104-105.

⁴² Baštecký, J. a kol.: Základy soudní psychiatrie – I. Obecná část. Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví, Praha 1997, str. 36.

zvyšování kvalifikace znalců a zadávat podněty pro vědecký výzkum obecných otázek znalecké činnosti.

- 3) Česká lékařská komora by měla posuzovat soulad postupu znalců z oboru zdravotnictví s lékařskou etikou a profesními standardy a případně vůči znalci-lékaři disciplinárně zasáhnout.
- 4) Předsedové soudu a ministerstvo spravedlnosti by měli důsledněji kontrolovat a sankcionovat průtahy při vypracování znaleckého posudku a další pochybení znalce, provádět systematické kontroly znaleckých deníků.
- 5) Orgány zadávající posudek by měly před ustanovením znalce úplně zjistit skutkový stav věci a vyhnout se kladení otázek, které znalci nepřísluší zodpovídat, celkově by měla být větší pozornost věnována komunikaci mezi znalcem a zadavatelem, aby se předcházelo možným nedorozuměním a prodávám při vypracování posudků.
- 6) Ústavy by měly být jmenovány namísto konkrétního znalce zapsaného v seznamu pouze ve velmi složitých případech, zejm. k vypracování revizních posudků tam, kde se již několik znalců ocitlo se svými závěry ve vážných rozporech.
- 7) Měl by být přijat kodex práce soudního znalce.
- 8) Měla by být schválena kritéria hodnocení znalecké činnosti a včleněna do zákona či podzákoného předpisu.
- 9) Měla by být zvážena otázka zvýšení hodinových odměn za soudně znaleckou činnost.

LIGA LIDSKÝCH PRÁV

Kanceláře Ligy lidských práv

Cejl 43
602 00 Brno
Tel. +420 545 210 446
Fax +420 545 240 012
brno@llp.cz

www.llp.cz

Senovážné nám. 24
110 00 Praha 1
Tel.: +420 224 816 765
Fax: + 420 224 941 092

(C) Liga lidských práv, červenec 2008